

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гордієнко Артур Вікторович

УДК 342.92

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ
ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Запоріжжя – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті
Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант –

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

Коломоєць Тетяна Олександрівна,

Запорізький національний університет,
декан юридичного факультету.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Берlach Анатолій Іванович,

Навчально-науковий інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри службового та медичного права;

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений діяч науки і техніки України

Дрозд Олексій Юрійович,

Департамент організації забезпечення діяльності

Бюро економічної безпеки України,
керівник;

доктор юридичних наук, професор

Легеза Юлія Олександрівна,

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права.

Захист відбудеться «28» березня 2025 року о «10⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.07 Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 74, корп. 5, кім. 202-б.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-а, корп. 2, кім. 101).

Реферат розісланий «28» лютого 2025 року.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Н.В. Верлос

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення повітря – ці проблеми не зупиняються на кордонах країн, що зумовлює потребу спільних міжнародних зусиль для ефективного вирішення наявних загроз. Захист атмосферного повітря та повітряного простору є однією із важливих проблем сучасності та визначається як складник політики Сталого розвитку.

Розвиток технологій, що активізувався у другій половині ХХ ст., пов'язується зі створенням нових видів продукції, може позначитися на зростанні техногенного навантаження на атмосферне повітря, його токсикації, що є шкідливими для довкілля, що особливо актуалізується в умовах воєнного стану.

Ефективна співпраця в галузі екології стає критичною, що усвідомлюється світовою спільнотою та закріплюється у міжнародних домовленостях і конвенціях, що свідчить про готовність країни приймати спільні зобов'язання і співпрацювати з іншими націями для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Співпраця у галузі науки та технологій дозволяє обмінюватися передовими методами та інноваціями для розв'язання екологічних проблем цивілізації.

Проте варто підкреслити, що наявні ризики пов'язані не тільки із забрудненням атмосферного повітря, а і становлять загрозу для посилення небезпеки повітряного простору. Зокрема, зростання повітряного руху в Європі має прямі наслідки для об'єктів нашої території у зв'язку з безпековими вимогами, пов'язаними із війною в Україні, що робить питання адаптації вітчизняних суб'єктів контролю у сфері повітряного простору до міжнародних стандартів більш актуальними.

Варто вказати, що спільною метою Єдиного європейського неба (SES) є дефрагментація національних повітряних просторів та оптимізація повітряних шляхів, як цивільних, так і військових. Відповідно, розробка оптимальної моделі механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є на часі. Така модель, безумовно, має враховувати як зростаючі загрози з боку агресора, так і ті аспекти, що заклик до сталого розвитку та необхідність вирішувати транскордонні та глобальні проблеми забруднення атмосферного повітря та повітряного простору вимагають розробки нових та ефективних політик. Відповідно, наведене вимагає створення нової «політики для неба», яка включає оптимальний обсяг дієвих інструментів механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Зазначені обставини визначають актуальність цієї дисертації, що полягає у досягненні мети обґрунтування моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Стан наукової розробки проблеми визначається як такий, що не містить комплексного підходу до визначення адміністративно-правових засад механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Окремі питання адміністративно-правового забезпечення права і свободи людини загалом розглядалися у публікаціях А.І. Берлача, Ю.П. Битяка,

Ю.А. Волкової, Є.А. Гетьмана, В.В. Доненка, О.Ю. Дрозда, О.Ю. Дубинського, Н.Ю. Задираки, Л.О. Золотухіної, Н.В. Коваленко, Т.О. Коломоєць, Д.В. Лученка, Р.В. Миронюка, В.Г. Чорної та ін.

Визначення проблематики атмосферного повітря та повітряного простору як об'єкта адміністративно-правової охорони в межах комплексних досліджень питань природокористування здійснювалось у наукових працях таких учених, як: В.І. Андрейцев, А.О. Борисенко, Л.В. Горбайчук, О.С. Заржицький, В.А. Зуєв, Р.С. Кіріна, В.В. Костицький, В.В. Ладиченко, Я.В. Лазур, Ю.О. Легеза, О.О. Сурілова, Ю.С. Шемшученко та ін. При цьому питання захисту атмосферного повітря та повітряного простору досліджувалось доволі фрагментарно. Окремі питання встановлення змісту режиму охорони атмосферного повітря та повітряного простору досліджувалось у дисертації С.В. Ворушило на тему «Адміністративно-правова охорона атмосферного повітря»; дисертації Ю.С. Болдирєвої на тему «Адміністративно-правові засади відповідальності за порушення порядку використання повітряного простору безпілотними повітряними суднами» (2021 р.), однак при цьому є відсутнім комплексне монографічне дослідження.

Відсутніми є і комплексні дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення цілей сталого розвитку у сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні, що зумовило мету та актуальність цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Національною академією правових наук України 03 березня 2016 р. Положення дисертації корелюються із Концепцією зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря, Концепцією реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону, Програмою розвитку державної системи використання повітряного простору України, вимогами Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, Закону України від 9 липня 2022 р. № 2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій», Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695, Концепції розвитку електронної демократії в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2017 р. № 797-р та ін.

Мета та задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у визначенні на підставі аналізу доктринальних та нормативних джерел проблематики розуміння моделі адміністративно-правового механізму

забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлено й вирішено такі основні *задачі*:

- визначити розуміння змісту забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об'єкт адміністративно-правової охорони;

- встановити сутність та структуру адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- охарактеризувати нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- охарактеризувати систему суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- визначити поняття та структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- виділити форми участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- відобразити сутність та види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- встановити фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- описати контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- охарактеризувати зарубіжний та світовий досвід реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- обґрунтувати напрями забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з функціонуванням адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становили загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Розуміння моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено із застосуванням діалектичного методу наукового пізнання. Історико-правовий метод застосовано для дослідження нормативно-правового регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України та обґрунтування пропозицій із його удосконалення (підрозділи 1.3, 4.2). Застосування формально-догматичного методу сприяло визначенню поняття та структури адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; виділенню форм участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; відображенню сутності та видів інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (розділ 3). Системно-структурний метод став науковим базисом для встановлення та характеристики фінансових та контрольно-наглядових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (підрозділи 3.2, 3.3). Логіко-нормативний метод покладено в основу дослідження сутності та структури адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (розділи 1, 2). Із застосуванням порівняльно-правових методів досліджено моделі побудови механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України в окремих зарубіжних країнах (у Федеративній Республіці Німеччина, Сполучених Штатах Америки, Французькій Республіці, Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Італійській Республіці), що дозволило обґрунтувати напрями його вдосконалення в Україні (підрозділи 4.1, 4.2).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у сфері розгляду та вирішення адміністративних спорів, законодавство зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, акумульовані Державною службою статистики України за період 2019–2025 рр., інформація Єдиного державного реєстру судових рішень України та офіційних електронних ресурсів суб'єктів публічного адміністрування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені визначенню моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного

простору України. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

уперше:

- обґрунтовано взаємозв'язок безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, на підставі чого зроблено висновок, що будь-які несанкціоновані дії спричиняють непорушність повітряного простору України, що вимагає висунення презумпції забруднення атмосферного повітря внаслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами;

- акцентовано на необхідності запровадження до національної правової системи категорії «атмосферний простір» як категорії, що здатна відобразити взаємозв'язок атмосферного повітря та повітряного простору, охарактеризувати безпековий стан використання такого об'єкта як з точки зору оборони та державної безпеки, так і з точки зору національної екологічної безпеки;

- аргументовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору;

- відображено структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи, як: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

- виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти;

удосконалено:

– визначення науково-практичного підходу до розуміння безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору як складової частини системи національної безпеки, де перша є складовою частиною екологічної безпеки, а друга є складовою частиною державної безпеки, та має розумітися як стан атмосферного повітря та сталості процесів забезпечення якості повітря, за якого впроваджуються заходи із дотримання встановлених фізичних, хімічних та біологічних властивостей, що створює сприятливі та достатні умови для функціонування людей та населених пунктів;

– наукові підходи до класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії, у разі впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також під час здійснення інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов'язані з економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов'язані із включенням питань щодо цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів;

– наукові підходи до класифікації принципів контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору як виду діяльності, чим обґрунтовано, що контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору притаманні такі принципи, як: універсальність, систематичність, безсторонність, реальність, дієвість, оперативність, результативність, гласність тощо;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування, що під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами

публічного управління з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

- контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розуміти як родове поняття, в якому нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається як певний різновид контролю;

- підходи до класифікації контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залежно від характеру організаційних зв'язків контролюючого та підконтрольного суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно поділити на: 1) внутрішній контроль; 2) зовнішній контроль;

- аргументація подальшої правотворчої діяльності із розробки та прийняття Екологічного (Природоресурсного) кодексу, Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», авторський підхід до розуміння структури якого обґрунтовано як складову частину моделі адміністративно-правового механізму.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

- *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних проблем реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

- *правотворчій та правозастосовній діяльності* – результати дослідження містять низку пропозицій щодо внесення змін до чинного адміністративного законодавства, викладені рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності практичної діяльності суб'єктів правозастосування у цій сфері;

- *навчальному процесі* – у викладанні студентам закладів вищої освіти дисциплін «Адміністративне право України», для підготовки відповідних підрозділів підручників і навчальних посібників із курсу «Адміністративне право України» та під час розробки навчальних посібників, підручників тощо.

Особистий внесок здобувача. Висновки та пропозиції сформульовані автором самостійно з використанням новітніх досягнень вітчизняної науки адміністративного права, робіт іноземних учених та обґрунтовані на підставі власних досліджень. Окремі наукові праці здобувачем підготовлені у співавторстві. У межах підготовки наукових публікацій у співавторстві здобувачем зроблено особистий внесок, що полягає в отриманні таких наукових результатів:

- у науковій публікації «Protection of the atmospheric air and airspace of Ukraine: regulatory, legal, ecological and economic aspects» визначено особливості правового регулювання охорони атмосферного повітря;

– у науковій публікації «State safety as an object of legal protection» встановлено зміст права особи на охорону атмосферного повітря та повітряного простору як складника об'єкта національної безпеки;

– у науковій публікації «Legal Regulation of E-courts in Ukraine as an Element of Access to Justice for the Protection of Individual Rights» досліджено специфіку врегулювання спорів у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на 10 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, конгресах а саме: «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2024 р.); «Актуальні проблеми правової науки» (м. Запоріжжя, 2024 р.); «Політ. Сучасні проблеми науки. Правове регулювання авіаційної та космічної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану» (м. Київ, 2024 р.); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 2024 р.); «Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції» (м. Запоріжжя, 2024 р.); «Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів» (м. Суми, 2024 р.); «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Дніпро, 2024 р.); «“Молодь: наука та інновації” 2024» (м. Дніпро, 2024 р.); «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.); «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (Науково-дослідний інститут публічного права, 2024 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображені у 18 наукових статтях, що опубліковані у виданнях, які визнані як фахові з юридичних наук категорії Б, у 3 статтях – у зарубіжних наукових виданнях, що індексуються у наукометричних базах Web of Sciences та Scopus, а також у 10 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, конгресах.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 438 сторінок, у т. ч. основного тексту – 358 сторінок. Список використаних джерел налічує 381 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про особистий внесок здобувача, апробацію результатів і публікації.

Розділ 1 «Методологічні засади дослідження механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об'єкт адміністративно-правової охорони» визначено взаємозв'язок охорони атмосферного повітря та повітряного простору, що належить до комплексних об'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки.

Встановлено розуміння сталого розвитку держави через його інтегрований зміст, що має відображатися у поєднанні екологічних, соціальних та економічних аспектів. Визначено взаємозв'язок та взаємовплив між стимулюванням сталого споживання та виробництва, економічного зростання та якістю атмосферного повітря і безпеки повітряного простору, енергетичної та екологічної безпеки.

Підкреслено, що захист атмосферного повітря та безпеки повітряного простору особливо актуалізується в умовах воєнного стану, що пов'язується зі зростаючим техногенним навантаженням на атмосферне повітря, його токсикацією, що є шкідливими для життя та здоров'я людей.

До проблем адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору віднесено: відсутність в Україні системи індексації його забруднення та здійснення моніторингу вмісту твердих мікрочастинок; недосконалість систем здійснення обліку та моніторингу забруднення довкілля, що вимагає реалізації функції державного та громадського контролю через визначення нормативів із використання атмосферного повітря та рівня гранично допустимих викидів, дотримання обмежень щодо антропогенного впливу на атмосферне повітря; відсутність запровадження принципів зонування населених пунктів із виділенням територій, де пріоритетними є розміщення промислових зон; нормативна невизначеність режиму використання повітряного простору безпілотними літальними засобами; нормативна невизначеність сфери охорони атмосферного повітря та повітряного простору, що полягає у недосконалості чи відсутності законодавчого розуміння таких категорій, як «атмосферне повітря», «охорона атмосферного повітря»; «забруднення атмосферного повітря»; «забруднююча речовина»; «викид»; «неорганізоване стаціонарне джерело викиду»; «нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря»; «норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела»; «норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела»; «технологічний норматив допустимого викиду забруднюючої речовини»; «норматив якості атмосферного повітря»; «норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел»; «джерело викиду»; «організоване стаціонарне джерело викиду»; «фонові концентрації забруднюючої речовини в атмосферному повітрі», «якість атмосферного повітря», «безпечний рівень якості повітря», «громадський контроль у сфері охорони атмосферного повітря».

У підрозділі 1.2 «Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» визначено сутність та структуру адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Встановлено, що особливостями заходів та інструментів адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є: його застосування виключно з метою збереження, поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря, запобігання та зниження рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних і біологічних факторів; виключне застосування лише в межах дії адміністративно-правових відносин, що виникають під час охорони цього природного компонента; наявність широкого кола суб'єктів застосування; домінування серед них заходів контрольно-наглядового та превентивно-примусового характеру; переважна деталізація їх у відомчих нормативних актах і рішеннях місцевих органів влади та місцевого самоврядування; необхідність їх використання у поєднанні із нормами техніко-юридичного змісту та характеру.

Визначено, що адміністративно-правові засоби та інструменти забезпечення атмосферного повітря та безпеки повітряного простору слід розглядати як правові явища, що виражаються в інструментах (установленнях) та адміністративно-правових діяннях суб'єктів адміністративно-правової охорони цього важливого природного компонента, спрямованих на збереження та відновлення природного його стану, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище.

Аргументовано необхідність перегляду системи застосування адміністративно-правових засобів убезпечення атмосферного повітря, що пов'язано: з наявністю обґрунтованої поетапної стратегії досягнення поставлених екологічних цілей і плану дій охорони природи; з підтримкою реформи екологічною громадськістю, бізнесом, органами регіонального і муніципального управління; значною латентністю порушень повітряохоронного законодавства; відсутністю динаміки у застосуванні адміністративних природоохоронних заходів; недостатньою імплементацією міжнародних екологічних норм і стандартів, а також механізмів регулювання в галузі охорони атмосферного повітря в українську природоохоронну практику.

Встановлено, що складником адміністративно-правового механізму безпеки атмосферного повітря та використання повітряного простору є економіко-правові або фінансово-правові інструменти, що складаються із нормативно-правових актів, системи суб'єктів застосування нормативних положень, суб'єктів, на діяльність яких поширюється використання таких інструментів.

Обґрунтовано доцільність розуміння під адміністративно-правовим механізмом охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору сукупності елементів об'єктно-суб'єктного складу правовідносин, що взаємодіють та мають взаємний вплив через реалізацію нормативно визначених соціальних, фінансових, екологічних та інших інструментів задля сприяння впровадженню цілей Сталого розвитку України як учасника європейської спільноти держав.

У підрозділі 1.3 *«Нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України»* визначено, що питання використання повітряного простору є предметом правового регулювання не лише на національному рівні, але передусім на рівні міжнародному, на рівні взаємодії та взаємних домовленостей, укладених між Україною та країнами ЄС, у результаті яких укладено проєкт «Спільний повітряний простір».

Визначено, що базис для нормативно-правового регулювання використання повітряного простору закладено на рівні низки міжнародних договорів та актів, одним із яких є Договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), підписаний у Римі в 1957 р., де закріплено окремі положення, що стосуються сфери надання послуг у галузі транспорту.

Аргументовано наявність тенденції розвитку європейського законодавства, спрямованого на створення інтеграційного повітряного простору, де важливе місце в умовах повоєнного відновлення буде відігравати Україна. Підкреслено, що важливим є встановлення структури промислових та економічних кластерів авіаційного бізнесу, що має базуватися на дотриманні безпеки перевезень повітряним простором, безпеки атмосферного повітря та повітряного простору.

Наголошено, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації авіаційного бізнесу як кластеру національних економік та економіки ЄС характеризуються специфічними явищами лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, підвищення рівня відкритості національних економік, зростанням частки експортно-імпортних потоків, міграції людського капіталу.

Зроблено висновок, що побудова використання повітряного простору та забезпечення безпеки атмосферного повітря в Україні має відповідати визнаним у світі принципам Сталого розвитку та екологізації виробництва.

Підкреслено, що ефективність здійснення адміністративно-правового регулювання охорони атмосферного повітря та використання повітряного простору корелюється із належністю встановлення нормативно визначених процедур діяльності суб'єктів господарювання, належності інформування населення про безпеку перевезень, використання повітряного простору та дотримання вимог щодо забруднення атмосферного повітря.

Визначено, що нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України здійснюється за відповідними рівнями юридичного впливу на суспільні правовідносини, що дозволяє виокремити: конституційний та законодавчий рівень; підзаконний рівень.

Визначено, що регіональний аспект використання атмосферного повітря як природного ресурсу та повітряного простору як територіального базису для здійснення господарської діяльності та діяльності, пов'язаної із потребами національної безпеки, цивільної авіації, відображується у актах місцевої (муніципальної) влади.

Нормативно-правові акти у сфері використання атмосферного повітря та повітряного простору систематизовано за функціональним впливом, де необхідно виділити: 1) нормативно-правові акти, що визначають дозвільно-ліцензійне провадження; 2) нормативно-правові акти, що визначають контрольно-наглядове провадження; 3) нормативно-правові акти, що визначають інформаційно-комунікаційне провадження; 4) нормативно-правові акти, що регулюють адміністративно-юрисдикційне провадження; 5) нормативно-правові акти, що встановлюють концептуальні стратегічні засади розвитку таких ресурсів та територій; 6) нормативно-правові акти, що визначають реєстраційно-обліковий обсяг регулювання.

З'ясовано, що в період воєнного стану відбулося запровадження змін до чинного законодавства України, спрямованих на забезпечення поглиблення процесів діджиталізації управління у сфері охорони атмосферного повітря та використання повітряного простору, зокрема, було запроваджено низку експериментів зі здійснення відповідних дозвільно-ліцензійних та реєстраційних процедур, задля чого було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2022 р. № 1249 «Про реалізацію експериментального проекту щодо отримання довідки про визначення величин фонових концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі розрахунковим методом в електронній формі», Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 27 червня 2023 р. № 448 «Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами» та низку інших.

Розділ 2 «Суб'єкти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Система суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» обґрунтовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору.

До суб'єктів із загальною компетенцією віднесено Президента України, Раду національної безпеки і оборони України, Верховну Раду України, в межах якої функціонує Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування.

До суб'єктів зі спеціальною компетенцією віднесено: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади, що реалізують політику у сфері охорони природного навколишнього середовища; що забезпечують формування державної політики у сфері охорони здоров'я; що реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я; органи місцевого самоврядування: місцеві державні адміністрації, Раду міністрів Автономної Республіки Крим; 4) інші центральні та місцеві органи державної влади.

Суб'єкти моніторингу класифіковано на: 1) державні (МОЗ, ДСНС, ДАЗВ); 2) муніципальні (орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, державні адміністрації, виконавчі органи міських рад); 3) відомчі (підприємства, установи, організації).

У підрозділі 2.2 *«Поняття та структура адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України»* запропоновано відобразити структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи, як: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що окремим елементом адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено принципи такого статусу, оскільки принципи є тими основоположними, відправними ідеями, концептом, що визначають побудову всього адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та їхньої діяльності. Відзначено, що чітко та системно на сучасному етапі в адміністративно-правовому законодавстві не закріплено принципів формування адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що є актуальним напрямом подальшого вдосконалення правового регулювання. У зв'язку з наведеним запропоновано такі принципи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору, як: верховенство права, рівність, відкритість, прозорість, публічність тощо.

Відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виділено як окремий структурний елемент адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Зауважено, що, як і у всіх інших елементах досліджуваного адміністративно-правового статусу, адміністративно-правове регулювання відповідальності суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є не досить розвиненим.

Констатовано, що відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконує низку основних функцій: стимулюючу, превентивну, компенсаційну, каральну.

Визначено, що підставою накладення юридичної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є факт вчинення караного діяння або встановлення уповноваженими органами публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору факту наявності триваючого порушення, з урахуванням ступеня суспільної небезпеки відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору різна. Вона може бути як дисциплінарною, адміністративною, цивільно-правовою, так і кримінальною.

Вказано, що з кожним роком кількість складів вчинених адміністративним законодавством щодо правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору свідчить про негативну деліктологічну ситуацію у названій сфері правового регулювання.

Акцентовано увагу, що загалом збройна агресія з боку російської федерації внесла суттєві корективи до роботи Держекоінспекції як органу, який спрямовує свою діяльність на реалізацію державної політики зі здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Отже, постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, зокрема: шкода, завдана атмосферному повітрю, – напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів.

Аналіз норм чинного законодавства дав підстави зробити висновок, що доцільно поділити адміністративні проступки, що вчиняються у сфері безпеки повітряного простору, на такі види: адміністративні правопорушення, пов'язані з безпекою використання транспорту; адміністративні правопорушення, пов'язані з експлуатацією повітряних суден.

Зазначено, що серед правових гарантій адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто виокремити дві групи: 1) нормативно-правові гарантії адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які становлять норми-принципи, юридичні обов'язки, юридичну відповідальність; 2) організаційно-правові гарантії адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що містять адміністративно-правовий механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, а саме систему відповідних органів, суб'єктів, що уповноважені реалізовувати та забезпечувати охорону атмосферного повітря та безпеку повітряного простору та основних її принципів, інститутів та прав і інтересів сторін, суд тощо.

У підрозділі 2.3 *«Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України»* складниками механізму оптимальної моделі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено: доступ до актуальної, точної та своєчасної інформації щодо процесу, проєктів документів, довідкових документів та політиків, які приймають рішення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; публікація досліджень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з метою розуміння проблеми та розробки пропозицій щодо її вирішення; документи, що містять питання та відповіді, отримані з мережі Інтернет або через інші канали, з метою надання інформації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, представленої у формі запитань та відповідей; вебсайт органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з повним доступом до ключових документів та оголошення про публічні заходи та можливості участі, які іноді включають можливість моніторингу витрат державних органів та політичного впливу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; сповіщення електронною поштою про можливість участі у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; заходи з підвищення обізнаності з метою створення можливостей для участі громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; інтернет-трансляції засідань, зустрічей та дебатів, які дозволяють громадянам отримувати інформацію у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в режимі реального часу.

Обґрунтовано, що консультативний рівень включає запрошення громадськості до висловлення своїх думок, коментарів, поглядів та відгуків щодо конкретного документа чи порядку денного у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що активне залучення до участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору стосується співпраці та здійснення спільних обов'язків на всіх етапах процесу прийняття рішень як вищої форми участі (наприклад, визначення порядку денного, визначення питання, розробка документів, прийняття рішень та їх виконання, делегування конкретного завдання). Воно включає представників громадськості, які займають місце за столом поруч із представниками державних органів. Ініціатива може надходити від обох сторін. З одного боку, необхідно укласти угоду про загальні цілі процесу, а з іншого – представники громадськості повинні мати можливість зберігати свою незалежність, а також виступати та агітувати за рішення, прийняття яких вони прагнуть.

Вказано, що впродовж останніх років міжнародні та європейські стандарти участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору значно розвинулися у прагненні зміцнити гарантії співучасті.

До найбільш релевантних аспектів у контексті участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору належать: участь шляхом збору та передачі поглядів різних членів громадськості та зацікавлених громадян через громадські організації з метою здійснення впливу на процес прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; довіра та відкритість у процесі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; відповідальність та прозорість як з боку громадськості, так і з боку державних органів на всіх етапах діяльності; незалежність та неупередженість під час участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, свобода у переслідуванні їх цілей, прийняття рішень та діяльності; відсутність дискримінації, однакове ставлення до всіх осіб, включаючи представників меншин, соціально незахищених верств, вразливих чи соціально відчужених осіб чи груп, які бажають взяти участь у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Запропоновано для посилення участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору звернути увагу на такі інструменти: розвиток екологічної просвіти (організація цікавих заходів із залученням професійних сторітелерів та інфлюенсерів для доступної, цікавої подачі інформації); активне висвітлювання роботи не тільки діяльності та успіхів громадських об'єднань, а й персоніфікованих, боротьби за чисте повітря для всіх.

Розділ 3 «Інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Сутність та види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти.

Вказано, що правові та регуляторні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відіграють основну роль у механізмі захисту атмосферного повітря. Міжнародні та національні норми та обмеження спочатку стимулюють промисловість до скорочення обсягів викидів токсичних речовин і парникових газів, які виконують такі цілі, як: мінімізація або повна відмова від використання викопного палива: під час згоряння палива виділяється значна кількість парникових газів та токсичних речовин; розвиток відновлюваних джерел енергії: використання таких видів відновлюваних джерел енергії, як вітрова енергетика, сонячна енергетика та гідроенергетика, має мінімальний або нульовий вплив на якість повітря; підвищення енергетичної та ресурсоефективності виробничої діяльності: впровадження таких вимог і стандартів змушує підприємства скорочувати використання природних ресурсів та оптимізувати виробничі процеси, тим самим зменшивши кількість негативного впливу; посилення вимог до мобільних джерел забруднення тощо.

Зазначено, що економічні (фінансові) інструменти охоплюють широкий спектр діяльності суб'єктів господарювання: від надання можливостей фінансової підтримки з боку держави на проекти з екомодернізації, до страхування екологічних ризиків, що передбачає удосконалення наявних підходів до корпоративного управління на рівні окремо взятого підприємства та використання широкого спектра адміністративних і управлінських інструментів.

Вказано, що адміністративні та управлінські інструменти виконують завдання із посилення екологічної політики та законодавства, впровадження фінансових інструментів та потреба в екомодернізації вимагають від промислових підприємств нових підходів та інструментів управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, в яких екологічні аспекти діяльності займатимуть одну з центральних позицій.

Зазначено, що впровадження системи екологічного менеджменту і сертифікація діяльності за міжнародними стандартами ISO є одним з найбільш поширених і ефективних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору щодо зниження викидів токсичних речовин і парникових газів в атмосферу на рівні окремо взятого підприємства.

Акцентовано увагу, що, незважаючи на очевидні переваги EMS і сертифікації діяльності за міжнародними стандартами ISO, їх використання на малому і середньому підприємстві не завжди можливе через відсутність достатніх фінансових і трудових ресурсів. Більш того, впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах із застарілими основними фондами вимагає первинної екомодернізації та подальшого впровадження системи екологічного менеджменту, що потребує значної кількості фінансових ресурсів.

Констатовано, що впровадження та використання вищезазначених інструментів неможливе без належної системи корпоративного управління, де екологічні аспекти діяльності є центральними, що ґрунтується на бажанні та здатності керівництва підтримувати конструктивні багаторівневі відносини з усіма безпосередніми стейкхолдерами (сектор державного управління, банки, клієнти та контрагенти тощо) та непрямими стейкхолдерами (ЗМІ, неурядові організації, громадськість тощо), а також впровадженні корпоративної культури, яка підкреслить важливість зниження антропогенного впливу на атмосферне повітря та підвищення екологічної ефективності підприємства. Крім того, наявність такої системи дозволить підвищити рівень обізнаності персоналу і в деяких випадках громадськості з питань екології, шляхів підвищення ресурсної та енергетичної ефективності повсякденного життя.

За характером впливу суб'єктів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору поділено на керовані об'єкти: контрольно-наглядові (інструменти, в основі яких є метод безпосереднього прямого впливу щодо суб'єктів управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на відповідні об'єкти управління (видача дозволів, ліцензій, вчинення реєстраційних дій, застосування заходів адміністративної відповідальності, здійснення нагляду, контролю тощо); фінансові (інструменти, в основі яких є метод опосередкованого впливу (надання податкових пільг, матеріальне заохочення тощо)).

Запропоновано під контрольно-наглядовими інструментами у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розуміти діяльність уповноважених щодо здійснення контрольно-наглядових функцій держави, органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, спрямовану на дотримання господарюючими суб'єктами правових норм та нормативів з метою забезпечення стану оптимальної захищеності атмосферного повітря та безпеки повітряного простору від можливого негативного впливу іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, її наслідків тощо.

Щодо сфери забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, під якою розуміємо стан оптимальної захищеності атмосферного повітря та повітряного простору, воно орієнтоване як на протистояння, так і на попередження виникнення загроз (внутрішніх і зовнішніх), то найбільш універсальною та доцільною, з точки зору практики, визнано класифікацію адміністративно-юрисдикційних методів на:

- 1) адміністративно-попереджувальні; 2) методи адміністративного припинення;
- 3) методи адміністративної відповідальності.

Вказано, що забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно розглядати як: складник охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; діяльність, що проводиться паралельно з охороною атмосферного повітря та забезпеченням безпеки повітряного простору. За змістом механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору включає: нормативно-інституціональний механізм, процедурно-процесуальний та інструментальний механізми.

У підрозділі 3.2 «Фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» акцентовано увагу, що важливість фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору для екологічної політики підкреслюється як у Декларації Ріо, так і в Порядку денному ООН на XXI ст., де наголошується, що використання фінансових інструментів є інструментом національних органів влади для сприяння інтерналізації екологічних витрат та найбільш ефективного застосування принципу «забруднювач платить». Вони є засобом підвищення спроможності урядів вирішувати питання охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та розвитку економічно ефективних способів, які заохочують технологічні інновації, впливаючи на споживання та моделі виробництва, а також забезпечуючи важливе джерело фінансування.

Зроблено висновок, що фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконують такі функції: мінімізації негативних форм впливу виробництва і споживання на атмосферне повітря; формування екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання повітряного простору; економічного забезпечення раціонального користування та охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; стимулювання розвитку «зеленої» економіки, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо.

Визначено, що цілями застосування фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є: усунення залежності процесу економічного зростання від збільшення використання повітряного простору; зниження рівня забруднення атмосферного повітря; забезпечення переходу до системи інтегрованого екологічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору та розвиток охоронної та безпекової компоненти в економічних секторах державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору.

Запропоновано під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами публічного управління з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що на сучасному етапі розвитку наукової думки щодо класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та вітчизняного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна запропонувати виокремити такі їх групи: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії у разі впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також у разі здійснення інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов'язані з економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов'язані із включенням питань, щодо цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів.

Перспективними видами фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що підлягають запровадженню згідно з чинним законодавством, визнано: посилення взаємної юридичної відповідальності всіх суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; розроблення, сприяння впровадженню та запровадженню моніторингу дотримання мінімальних екологічних стандартів у всіх галузях виробництва; гармонізація норм у сфері стандартизації та сертифікації, адаптація промислового виробництва до екологічних вимог; запровадження моделі екоіндустріальних парків; забезпечення екологічності енергетичного сектору та досягнення чистої генерації енергії тощо.

У підрозділі 3.3 «Контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» визнано систему контролю та нагляду за станом атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, дотриманням встановлених законом вимог за здійсненням операцій щодо стану атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, виявленням та оцінкою стану атмосферного повітря, здійсненням моніторингу в досліджуваній сфері тощо.

Обґрунтовано, що громадський контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це різновид контролю, який здійснюється громадськими органами чи окремими громадянами. Головною особливістю громадського контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є те, що останній не наділений можливістю застосування засобів примусового характеру, може істотно впливати на діяльність суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, у результаті чого останні змушені підвищувати ефективність діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Акцентовано увагу на тому, що особливості здійснення відповідними компетентними суб'єктами контролю і нагляду залежить від специфіки функціонування підконтрольного суб'єкта.

Доведено, що у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору під контролем доцільно розуміти нормативно визначену діяльність уповноважених органів публічного управління та їх посадових осіб, яка здійснюється на постійній основі у встановлених законом формах у цій сфері, передбачає оперативне втручання уповноважених контрольних суб'єктів у діяльність суб'єктів господарювання у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що полягає у спостереженні за їх функціонуванням, в отриманні об'єктивної та достовірної інформації про стан виконання ними встановлених законом вимог та можливості застосування заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, виявленні причин та умов, що сприяли порушенням правових норм, застосуванні заходів відповідальності до осіб, винних у разі порушення вимог чинного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

У сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно виділити такі форми контролю: 1) запит – розуміється звернення до суб'єкта господарювання щодо надання повної та достовірної інформації на вимогу посадових осіб і громадян та їх об'єднань стосовно охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, в тому числі про аварійні скиди та відповідні наслідки; 2) ревізія – дослідження фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій, які є суб'єктами правовідносин у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 3) інспекційні перевірки – проводяться з метою обстеження і вивчення лише

окремих напрямів фінансово-громадської діяльності, дотримання суб'єктами господарювання норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) подання статистичних звітів; 5) ведення первинного поточного обліку кількості, типу і складу викидів в атмосферне повітря; 6) нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Обґрунтовано, що нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це вид публічної діяльності, який не можна ототожнювати з контролем, однак у них є окремі спільні риси, їх поєднує єдина мета – забезпечення законності і дисципліни в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, форми здійснення роботи – перевірки, витребування звітів, пояснень тощо.

Вказано, що стандартизація і нормування у сфері охорони атмосферного повітря проводяться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони атмосферного повітря від забруднення і спрямовані на забезпечення безпеки повітряного простору та охорони атмосферного повітря; реалізацію єдиної науково-технічної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; становлення єдиних вимог до обладнання і споруд щодо охорони атмосферного повітря від забруднення; забезпечення безпеки господарських об'єктів і запобігання виникненню аварій та техногенних катастроф; впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Зазначено, що державний облік у сфері охорони атмосферного повітря ведеться з метою: забезпечення державного контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та прогнозування станових змін; розроблення державних, регіональних, місцевих екологічних програм та програм у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, здійснення інших заходів щодо зменшення ступеня забруднення атмосферного повітря; регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря зі стаціонарних та пересувних джерел, ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів.

Констатовано, що моніторинг у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору проводиться з метою отримання, збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки та прогнозування його змін і ступеня небезпечності та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря. Він є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля України.

Обґрунтовано, що контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залежно від характеру організаційних зв'язків контролюючого та підконтрольного суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного

повітря та безпеки повітряного простору доцільно поділити на: 1) внутрішній контроль; 2) зовнішній контроль.

Розділ 4 «Напрями удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Зарубіжний та світовий досвід реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України»* встановлено, що світові стандарти охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено у: Стокгольмській декларації про навколишнє для людини середовище, на реалізацію якої було утворено Глобальну систему моніторингу навколишнього середовища; Віденській Конвенції про охорону озонowego шару та Монреальському протоколі 1987 р. до неї; Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані; Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані; протоколі про контроль над окислами азоту (1988 р., Софія); протоколі про важкі метали (1998 р., Орхус); протоколі про забруднювачі, що мають довгий час існування (POPs) (1998 р., Орхус); Гетеборзькому протоколі 1999 р. про скорочення кислотних опадів, евтрофікації та озону; Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН), прийнятої у 1992 р.; Орхуській конвенції 1998 р.; Кіотському протоколі до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, який був прийнятий 11 грудня 1997 р.; Паризькій угоді 2015 р.

Визначено, що світові стандарти корелюються із чинним Директивами ЄС, зокрема, з положеннями: Директиви 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи»; Директиви 2004/107/ЄС щодо миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів у навколишньому повітрі; Директиви 2004/42/ЄС про обмеження викидів летких органічних сполук через використання органічних розчинників у певних фарбах і лаках та продуктах повторної обробки автомобілів та про внесення змін до Директиви 1999/13/ЄС; Директиви 1999/32/ЄС щодо зменшення вмісту сірки у певних видах рідкого палива (вносить зміни до Директиви 93/12/ЄС); Директиви 94/63/ЄС стосовно контролю викидів летких органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ бензину та у разі його транспортування з терміналів до сервісних станцій та багато інших.

Підкреслено, що важливим та необхідним в умовах євроінтеграційних процесів є імплементація міжнародних екологічних норм та стандартів до національної правової системи загалом і у сфері охорони атмосферного повітря зокрема, що функціонально має забезпечити охорону громадського здоров'я, що визначається як «сфера знань та організована діяльність суб'єктів системи громадського здоров'я щодо зміцнення здоров'я, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя.

Зроблено висновок, що у численних нормативно-правових актах, що діють на міжнародному рівні, проголошується ідея захисту атмосферного повітря від забруднення, подолання проявів кліматичної кризи, що має базуватися на принципах «забруднювач платить», що реалізується виходячи з ідеї ефективності, універсальності та практичної цінності стандартів використання таких ресурсів.

Визначено, що в зарубіжних країнах налагодженою є практика Європейської системи торгівлі викидами (European Union Emissions Trading Scheme), що функціонально спрямовується на запровадження та реальну дію принципів «забруднювач платить», що починаючи із 2005 р. діє в країнах ЄС та Ісландії, Князівстві Ліхтенштейн, а також у Королівстві Норвегія, що результативно призводить до скорочення загальних викидів у ЄС, водночас генеруючи доходи для фінансування переходу на «зелену» систему; охоплює викиди від секторів виробництва електроенергії та тепла, промислового виробництва та авіації, на які припадає приблизно 40 % загальних викидів парникових газів у ЄС. Починаючи із 2024 р. в ЄС було запроваджено ринок дозволів на здійснення викидів від морського транспорту.

Визначено, що задля гармонізації законодавства України з вимогами права ЄС у 2024 р. було прийнято низку законодавчих актів, зокрема, таким є Закон України від 16 липня 2024 р. № 3855-IX «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення».

Визначено, що досвід нормативного регулювання у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у зарубіжних країнах спрямовується на: забезпечення якості повітря, зменшення викидів шкідливих речовин та захист навколишнього середовища (Закон Литовської Республіки про охорону навколишнього середовища (Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas); Bundes-Immissionschutzgesetz (Закон про захист якості повітря); Закон Французької Республіки «Якість повітря та раціональне використання енергії» (Loi sur l'air et l'utilisation rationnelle de l'énergie) та ін.) шляхом запровадження зонування території країни та автоматизованого моніторингу викидів; визнання безпілотних літальних суден за режимом використання, що дорівнюється літальним засобам, що пілотуються.

На основі аналізу досвіду зарубіжних країн зазначено, що ефективним є відхід від політики всебічного контролю за сферою природокористування до політики моніторингу якості довкілля, що сприяє завчасному виявленню порушень природоохоронного законодавства та реалізації контрольних повноважень із врахуванням ризик-орієнтовних показників господарської діяльності.

У підрозділі 4.2 «Напрями забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України» обґрунтовано напрями забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Визначено, що досягнення відповідності актів законодавства з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору актам європейського законодавства пов'язується із необхідністю: ухвалення нового українського авіаційного закону, що має бути покладено в основу реалізації угоди про «спільний авіаційний простір» в умовах повоєнного відновлення України; імплементація міжнародних нормативних вимог до законодавства України задля реалізації тих положень, що висувуються до України як члена Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), Європейської конференції цивільної авіації (ЕСАС), Європейської організації аеронавігаційної безпеки 46 (EUROCONTROL) та Організації Об'єднаних Націй з питань авіаційної адміністрації (JAA). Визначено, що забезпечення реалізації заходів зі здійснення адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору вимагає вжиття на належному рівні правової ефективності заходів зі здійснення обліку та моніторингу забруднення довкілля, що вимагає реалізації функції державного та громадського контролю через визначення нормативів із використання атмосферного повітря та рівня гранично допустимих викидів, дотримання обмежень щодо антропогенного впливу на атмосферне повітря, а також зонування населених пунктів, із виділенням територій, де пріоритетним є розміщення промислових зон.

З урахуванням дуалізму розуміння взаємозв'язку безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, що пов'язується із визнанням будь-яких несанкціонованих дій, що спричиняють непорушність повітряного простору України і створюють імовірність висунення презумпції забруднення атмосферного повітря внаслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами, необхідно розробити та прийняти окремий Закон України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», де структурно мають бути передбачені такі елементи: встановлення загальних положень про сфери дії закону; основоположні засади охорони атмосферного повітря, що, безумовно, пов'язується із притягненням до відповідальності осіб, винних у порушенні цілісності повітряного простору України, в тому числі через використання літальних засобів та апаратів країною-агресором; зміст використання повітряного простору через: відображення правил використання повітряного простору; організацію польотів, реєстрацію повітряних суден; регулювання безпілотних апаратів; встановлення вимог до дронів, обмеження використання в певних зонах; захист від антропогенних впливів; мінімізацію впливу авіації на атмосферу (зниження шуму, скорочення викидів); зміст управлінської та контрольно-наглядової діяльності, в тому числі має бути вирішено питання нормативного регулювання здійснення різноманітних форм участі громадськості із питань використання атмосферного повітря та повітряного простору; фінансовий механізм акумуляції та подальшого використання ресурсів для вжиття заходів з відновлення якості атмосферного повітря.

Визначено організаційно-правові напрями, вжиття яких дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Здійснення на належному рівні адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряної безпеки вимагає вжиття попереджувальних, правовідновлюючих, правозахисних, контрольних-наглядових та адміністративно-деліктних заходів впливу.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у визначенні на підставі аналізу доктринальних та нормативних джерел моделі адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Обґрунтовано, що функціональним змістом адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору є: забезпечення забруднення повітря в межах гранично допустимих норм викидів задля забезпечення права особи на безпечне та якісне довкілля; екологізація виробництва; запровадження екологічних стандартів якості палива; екологізація енергетичного кластеру економіки, в тому числі шляхом запровадження принципів децентралізації енергетичної системи країни; налагодження інформаційної взаємодії учасників правовідносин задля забезпечення прозорості вчинення господарської діяльності, пов'язаної із забрудненням довкілля; формування високого рівня екологічної правосвідомості тощо.

Зроблено висновок, що безпека атмосферного повітря та безпека повітряного простору є складовими частинами системи національної безпеки, де перша є складовою частиною екологічної безпеки, а друга є складовою частиною державної безпеки, та має розумітися як стан атмосферного повітря та непорушності повітря, за якого дотримуються встановлені фізичні, хімічні та біологічні властивості, що створює сприятливі та достатні умови для функціонування людей та населених пунктів.

2. Наголошено, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації авіаційного бізнесу як кластеру національних економік та економіки ЄС характеризуються специфічними явищами лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, підвищенням рівня відкритості національних економік, зростанням частки експортно-імпортних потоків, міграції людського капіталу.

Зроблено висновок, що побудова використання повітряного простору та забезпечення безпеки атмосферного повітря в Україні має відповідати визнаним у світі принципам Сталого розвитку та екологізації виробництва.

Акцентовано, що в основу побудови адміністративно-правового механізму використання повітряного простору мають бути покладені інтереси людини, суспільства та держави загалом на забезпечення вимог національної безпеки та екологізації виробництва.

3. Підкреслено, що ефективність здійснення адміністративно-правового регулювання охорони атмосферного повітря та використання повітряного простору корелюється із належністю встановлення нормативно визначених процедур діяльності суб'єктів господарювання, належності інформування населення про безпеку перевезень, використання повітряного простору та дотримання вимог щодо забруднення атмосферного повітря.

Визначено, що нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України здійснюється за відповідними рівнями юридичного впливу на суспільні правовідносини, що дозволяє виокремити: конституційний та законодавчий рівень; підзаконний рівень.

Нормативно-правові акти у сфері використання атмосферного повітря та повітряного простору систематизовано за функціональним впливом, де виділено: 1) нормативно-правові акти, що визначають дозвільно-ліцензійне провадження; 2) нормативно-правові акти, що визначають контрольно-наглядове провадження; 3) нормативно-правові акти, що визначають інформаційно-комунікаційне провадження; 4) нормативно-правові акти, що регулюють адміністративно-юрисдикційне провадження; 5) нормативно-правові акти, що встановлюють концептуальні стратегічні засади розвитку таких ресурсів та територій; 6) нормативно-правові акти, що визначають реєстраційно-обліковий обсяг регулювання.

4. Обґрунтовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору.

Проведений аналіз суб'єктів першої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря, дозволив дійти висновку, що ці суб'єкти утворюють систему, яка складається із суб'єктів загальної та спеціальної компетенцій.

Доведено, що суб'єктів другої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб'єктів, до компетенції яких входить безпека повітряного простору України, варто розподілити на два складники: із загальною компетенцією та спеціальною компетенцією.

5. Запропоновано відобразити структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи, як: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта

взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

6. Складниками механізму оптимальної моделі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено: доступ до актуальної, точної та своєчасної інформації щодо процесу, проєктів документів, довідкових документів та політиків, які приймають рішення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; публікацію досліджень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з метою розуміння проблеми та розробки пропозицій щодо її вирішення; документи, що містять питання та відповіді, отримані з мережі Інтернет або через інші канали з метою надання інформації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, представленої у формі запитань та відповідей; вебсайт органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з повним доступом до ключових документів та оголошення про публічні заходи та можливості участі, які іноді включають можливість моніторингу витрат державних органів та політичного впливу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; сповіщення електронною поштою про можливість участі у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; заходи з підвищення обізнаності з метою створення можливостей для участі громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; інтернет-трансляції засідань, зустрічей та дебатів, які дозволяють громадянам отримувати інформацію у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в режимі реального часу.

Обґрунтовано, що до основних принципів участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто віднести: принцип прозорості, в тому числі своєчасний доступ громадськості до всіх документів, проєктів, рішень та висновків, які мають значення для процесу участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; принцип неупередженості та незалежності; принципи відкритості та доступності, оскільки процеси участі повинні бути відкритими та доступними для всіх на основі узгоджених меж участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; принципи відповідальності та ефективності; принципи відсутності дискримінації, рівного ставлення та відкритості, а саме рівного доступу для всіх, у тому числі

задоволення потреб меншин, осіб, які перебувають у несприятливих умовах, вразливих чи соціально відчужених осіб або груп осіб, які бажають взяти участь у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

7. Виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти. Акцентовано увагу, що всі розглянуті групи активно використовуються як у розвинених, так і в країнах з економікою, що формується.

Зроблено висновок, що всі три групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тісно взаємопов'язані, зокрема:

1) Правові та регуляторні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору формують вектор національної та регіональної екологічної політики, містять базові вимоги до ведення діяльності, встановлюють нормативи викидів та довгострокові цілі щодо загального зниження негативного впливу на атмосферне повітря.

2) Економічні (фінансові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є ключовими інструментами для практичного досягнення цілей скорочення викидів на державному рівні.

3) Адміністративні та управлінські (контрольно-наглядові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприяють швидкій адаптації суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України до посилення екологічної політики та швидкому впровадженню різних економічних інструментів.

8. Зроблено висновок, що фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконують такі функції: мінімізації негативних форм впливу виробництва і споживання на атмосферне повітря; формування екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання повітряного простору; економічного забезпечення раціонального користування та охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; стимулювання розвитку «зеленої» економіки, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо.

Запропоновано під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами публічного управління

з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що на сучасному етапі розвитку наукової думки щодо класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та вітчизняного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна запропонувати виокремити такі їх групи: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії у разі впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також під час здійснення інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов'язані з економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов'язані із включенням питань щодо цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів.

Перспективними видами фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що підлягають запровадженню згідно з чинним законодавством, визнано: посилення взаємної юридичної відповідальності всіх суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; розроблення, сприяння впровадженню та запровадженню моніторингу дотримання мінімальних екологічних стандартів у всіх галузях виробництва; гармонізація норм у сфері стандартизації та сертифікації, адаптація промислового виробництва до екологічних вимог; запровадження моделі екоіндустріальних парків; забезпечення екологічності енергетичного сектору та досягнення чистої генерації енергії тощо.

9. Зроблено висновок, що контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розглядати як родове поняття, в якому нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається як певний різновид контролю. Нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є похідною складовою

частиною контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору із властивими специфічними ознаками. Запропонований підхід щодо розмежування контролю та нагляду у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно враховувати у роботі над перспективним законодавством у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та внесенням змін до чинних нормативно-правових актів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доведено, що контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є важливою складовою частиною у реалізації функцій держави, зміст яких полягає у спостереженні за законністю та доцільністю діяльності, надання їй оцінки з правових, наукових, соціально-політичних, організаційно-технічних позицій тощо.

10. З'ясовано, що досягнення ефективності здійснення політики з охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору в зарубіжних країнах (Литовській Республіці, Латвійській Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіці та інших) базується на домінуванні децентралізованого підходу до здійснення, де основними суб'єктами правореалізації та правозастосування є муніципалітети (земельні уряди та інші носії місцевої публічної влади), регіональні органи охорони навколишнього середовища та відповідні екологічні управління.

Зроблено висновок, що зарубіжний досвід є важливим у забезпеченні охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у світлі впровадженої практики зонування території країни із поділом її на певні регіони, що відбувається із врахуванням ступеня забруднення довкілля, що покладено в основу встановлення ставок оподаткування діяльності, пов'язаної із забрудненням довкілля.

11. Встановлено, що з урахуванням дуалізму розуміння взаємозв'язку безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, що пов'язується із визнанням будь-яких несанкціонованих дій, що спричиняють непорушність повітряного простору України і створюють імовірність висунення презумпції забруднення атмосферного повітря внаслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами, необхідно розробити та прийняти окремий Закон України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», де структурно мають бути передбачені такі елементи, як: встановлення загальних положень про сфери дії закону; основоположні засади охорони атмосферного повітря, що, безумовно, пов'язується із притягненням до відповідальності осіб, винних у порушенні цілісності повітряного простору України, в тому числі через використання літальних засобів та апаратів країною-агресором; зміст використання повітряного простору через: відображення правил використання повітряного простору; організація польотів, реєстрація повітряних суден; регулювання безпілотних апаратів; встановлення вимог до дронів, обмеження використання в

певних зонах; захист від антропогенних впливів; мінімізація впливу авіації на атмосферу (зниження шуму, скорочення викидів); зміст управлінської та контрольно-наглядової діяльності, в тому числі має бути вирішено питання нормативного регулювання здійснення різноманітних форм участі громадськості із питань використання атмосферного повітря та повітряного простору; фінансовий механізм акумуляції та подальшого використання ресурсів для вжиття заходів з відновлення якості атмосферного повітря.

12. Обґрунтовано, що організаційно-правовими напрямами, вжиття яких дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, є: удосконалення чинного законодавства України, зокрема у частині розширення категоріального ряду і встановлення змісту поняття «якість атмосферного повітря»; доповнення чинного законодавства принципами охорони атмосферного повітря, до системи яких необхідно віднести принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантування впровадження різноманітних форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля; створення розгалуженої мережі моніторингових станцій у всіх регіонах України; запровадження економічних механізмів стимулювання підприємств до зменшення викидів (торгівля квотами, удосконалення системи екологічних податків та зборів); запровадження жорстких санкцій за перевищення нормативів викидів шкідливих речовин; стимулювання переходу на чисті технології, зокрема використання альтернативних джерел енергії; створення чітких правил для використання безпілотних літальних апаратів (дронів) із врахуванням безпеки та охорони довкілля; інтеграція систем управління повітряним рухом для уникнення конфліктів між комерційною, військовою та цивільною авіацією.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Гордієнко А.В. Атмосферне повітря та повітряний простір як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 278–280. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/64>.
2. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об'єкт адміністративно-правової охорони: сучасний стан. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 350–353. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/82>.
3. Гордієнко А.В. Принципи адміністративно-правової охорони атмосферного повітря. *Ампаро*. 2024. № 1. С. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-1-02>.
4. Гордієнко А.В. Particular of adaptation of national legislation in the field of atmospheric air protection to the requirements of the European Union. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 2(71). С. 9–15. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.71.18782>.
5. Гордієнко А.В. Авіаційна безпека повітряного простору: окремі питання державної політики та досвід зарубіжних країн. *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 1. С. 155–159. DOI: <https://doi.org/10.32782/chem.v1.2024.28>.
6. Гордієнко А. Окремі види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 1(70). С. 9–15. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18474>.
7. Гордієнко А.В. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового механізму безпеки атмосферного повітря та використання повітряного простору. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 183–187. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.24>.
8. Гордієнко А.В. Ефективне використання повітряного простору як складова оптимального механізму адміністрування навколишнього середовища: міжнародний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 68. С. 120–124. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.24>.
9. Гордієнко А.В. Екологічна стратегія безпеки повітряного простору: досвід Великобританії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 140–145. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-26>.
10. Гордієнко А.В. Система та адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 67–74. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.9>.

11. Гордієнко А.В. Система та повноваження суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря України. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 77–86. DOI: <https://doi.org/10.32782/uv.v3.2024.10>.

12. Гордієнко А.В. Система суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору України. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.12>.

13. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: нормативне регулювання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2024. Т. 35(74). № 3. С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/14>.

14. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. Вип. 69. С. 34–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.69.7>.

15. Гордієнко А.В. Сутність інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 198–203. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.30>.

16. Гордієнко А.В. Світові стандарти охорони атмосферного повітря та повітряного простору: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 433–437. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/104>.

17. Гордієнко А.В. Європейські нормативно-правові акти з охорони Атмосферного повітря та повітряного простору. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 269–273. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.34>.

18. Гордієнко А.В. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання з охорони атмосферного повітря та повітряного простору. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 449–452. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.62>.

Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus:

19. Kolomoiets T., Hordienko A., Yevtushenko D. Protection of the atmospheric air and airspace of Ukraine: regulatory, legal, ecological and economic aspects. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 3. P. 168–179. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-3-168-179>.

20. Kumeiko A., Hordienko A., Volkova Yu., Goncharenko G., Blagodarnyi A. State safety as an object of legal protection. *Studies in Science of Science*. 2024. Vol. 42. № 11. P. 168–178. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14242254>.

21. Hordienko A., Najafli E., Kobko Y., Savenko V., Korostashova I. Legal Regulation of E-courts in Ukraine as an Element of Access to Justice for the Protection of Individual Rights. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2024. Vol. 12. № 1. P. 17–30. DOI: <https://doi.org/10.29303/ius.v12i1.1316>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як складова механізму публічного адміністрування. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 лютого 2024 р. Тернопіль : Вектор, 2024. С. 198–201.

23. Гордієнко А.В. Охорона атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: досвід ЄС. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 29 лютого 2024 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. С. 31–34.

24. Hordienko A. Adapting Ukraine's legislation in the field of air protection and airspace security to EU standards. *Політ. Сучасні проблеми науки. Правове регулювання авіаційної та космічної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану* : тези доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених / ред. кол. В. Шульга та ін ; м. Київ, Національний авіаційний університет, 2024 р. Київ : НАУ, 2024. С. 7–8.

25. Hordienko A. The basis of European legislation in the field of air quality and airspace. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 249–251. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-71>.

26. Гордієнко А.В. Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції* : матеріали міжнародного науково-практичного конгресу / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 16 травня 2024 р. ; у 2 ч. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. Ч. 1. С. 52–56.

27. Гордієнко А.В. Окремі аспекти державної політики зарубіжних країн у сфері авіаційної безпеки повітряного простору. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, 24 травня 2024 р. Суми : СФ ХНУВС, 2024. С. 123–125.

28. Гордієнко А.В. Реалізація права громадськості на доступ до інформації про стан охорони атмосферного повітря. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали XV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених / за заг. ред. С.І. Оковитий та О.Л. Соколенко ; м. Дніпро, 10 листопада 2024 р. Дніпро : Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2024. С. 139–141.

29. Гордієнко А.В. Фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. *«Молодь: наука та інновації» 2024* : матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Дніпро, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 13–15 листопада 2024 р. ; у 3-х т. Дніпро : НТУ «ДП», 2024. Т. 3. С. 138–139.

30. Hordienko A.V. The basis of European legislation in the field of air quality. *Proceedings of the international scientific conference “The latest law developments”*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 253–255. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-61>.

31. Гордієнко А.В. Європейські акти з питань охорони атмосферного повітря та повітряного простору. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 296–299. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-395-1-87>.

АНОТАЦІЇ

Гордієнко А.В. Адміністративно-правові засади механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, 2025.

У дисертації досліджено адміністративно-правові засади механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені визначенню моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Обґрунтовано взаємозв'язок безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, на підставі чого зроблено висновок, що будь-які несанкціоновані дії спричиняють непорушність повітряного простору України, що вимагає висунення презумпції забруднення атмосферного повітря внаслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами.

Акцентовано на необхідності запровадження до національної правової системи категорії «атмосферний простір» як категорії, що здатна відобразити взаємозв'язок атмосферного повітря та повітряного простору, охарактеризувати безпековий стан використання такого об'єкта як з точки зору оборони та державної безпеки, так і з точки зору національної екологічної безпеки.

Аргументовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору.

Відображено структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи, як: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти.

Обґрунтовано, що організаційно-правовими напрямами, вжиття яких дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, є: удосконалення чинного законодавства України, зокрема у частині розширення категоріального ряду і встановлення змісту поняття «якість атмосферного повітря»; доповнення чинного законодавства принципами охорони атмосферного повітря, до системи яких необхідно віднести принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації

про стан атмосферного повітря, а також гарантування впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля; створення розгалуженої мережі моніторингових станцій у всіх регіонах України; запровадження економічних механізмів стимулювання підприємств до зменшення викидів (торгівля квотами, удосконалення системи екологічних податків та зборів); запровадження жорстких санкцій за перевищення нормативів викидів шкідливих речовин; стимулювання переходу на чисті технології, зокрема використання альтернативних джерел енергії; створення чітких правил для використання безпілотних літальних апаратів (дронів) із врахуванням безпеки та охорони довкілля; інтеграція систем управління повітряним рухом для уникнення конфліктів між комерційною, військовою та цивільною авіацією.

Ключові слова: адміністративні процедури, адміністративно-правовий механізм, атмосферне повітря, безпека, дозвіл, економіко-правовий механізм, ліцензія, нормативно-правове регулювання, охорона, повітряний простір, правова охорона, сталий розвиток.

Hordienko A.V. Administrative and legal foundations of the mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

The dissertation studies the administrative and legal foundations of the mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine. The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the work is one of the first comprehensive scientific studies in the domestic legal science devoted to the definition of the model of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine. As a result of the study, a number of new scientific provisions, recommendations and conclusions were formulated, in particular at first:

- the relationship between airspace safety and airborne safety has been substantiated, on the basis of which it has been concluded that any unauthorized actions that entail the inviolability of the airspace of Ukraine, which requires the presumption of air pollution as a result of unauthorized use of airspace by Russian pilots and unmanned vehicles;

- emphasis is placed on the need to introduce the category “atmospheric space” into the national legal system as a category that can reflect the relationship between atmospheric air and airspace, to characterize its safety state of use of such an object

both from the point of view of defense and state security, and from the point of view of national environmental security;

- the expediency of classifying the subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine into: 1) subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air; 2) subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring airspace security;

- the structure of the administrative and legal status of the subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine is reflected according to the most generalized model, which contains the following elements: 1) identification of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine (the moment of formation of the subject of interaction, its goals and purpose); 2) principles of the legal status of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine, 3) the competence and competence element of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety; 4) responsibility of the subjects of the administrative and legal mechanism to ensure the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine; 5) a guarantee element of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety;

- three main groups of tools of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety are allocated: 1) legal and regulatory instruments; 2) economic (financial) instruments; 3) administrative and managerial tools.

It is substantiated that the organizational and legal directions, the adoption of which will increase the effectiveness of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine, are: improvement of the current legislation of Ukraine, in particular, in terms of expanding the categorical range and establishing the content of the concept of “air quality”; supplementing the current legislation with the principles of atmospheric air protection, the system of which should include the principle of maintaining the proper state of atmospheric air to ensure the health and well-being of citizens; the principle of prevention, the implementation of which is aimed at preventing air pollution by establishing norms, standards and restrictions for industrial enterprises, transport and other sources of pollution; the principle of minimizing anthropogenic impact through the introduction of technologies and practices that reduce emissions of harmful substances; the principle of public participation, which requires providing access to information on the state of atmospheric air, as well as guaranteeing the introduction of a variety of forms of participation of social groups in decision-making on its protection; the principle of liability to be applied for violations of the rules on air protection, including fines and other sanctions for violators; the principle of economic balance; the principle of environmental feasibility and environmental impact assessment; creation

of an extensive network of monitoring stations in all regions of Ukraine; introduction of economic mechanisms to stimulate enterprises to reduce emissions (quota trading, improvement of the system of environmental taxes and fees); the introduction of tough sanctions for exceeding the standards for emissions of harmful substances; stimulating the transition to clean technologies, in particular the use of alternative energy sources; creation of clear rules for the use of unmanned aerial vehicles (drones), taking into account safety and environmental protection; integration of air traffic control systems to avoid conflicts between commercial, military and civil aviation.

Key words: *administrative and legal mechanism, administrative procedures, airspace, atmospheric air, economic and legal mechanism, legal protection, license, permit, protection, regulatory and legal regulation, security, sustainable development.*

Підписано до друку 27.02.2025. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1133.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.

